

Антон Павлович Чехов

Селяци

Глава 1

Николай Чикилдеев, лакей в московската странноприемница „Славянски базар“, се разболя. Схванаха му се краката и походката му се измени до такава степен, че веднъж, като вървеше по коридора, се спъна и падна заедно с таблата, върху която носеше порция шунка с грах. Нямаше как, наложи се да напусне. Парите, дето ги имаше, своите и на жена му, отидоха по лекари, нямаше вече с какво да се живее, пък и му омръзна да стои без работа и той реши, че е дошло време да се прибере у дома, на село. У дома си човек, и болен да е, по-леко изкарва, пък и животът на село е по-евтин, нали е казано: вкъщи и стените помагат.

Пристигна той в своето Жуково надвечер. В детските му спомени родното гнездо изглеждаше светло, уютно, удобно, но като влезе сега в къщата, дори се изплаши: толкова тъмно, тясно и нечисто беше. Жена му Олга и дъщеря му Саша, които дойдоха заедно с него, с недоумение поглеждаха голямата неспособна печка, която заемаше едва ли не половината стая и беше черна от пушек и от мухи. Колко мухи само! Печката се беше завалила на една страна, гредите в стените стояха накриво, като че къщата всеки миг щеше да се срути. В ъгъла, до иконите, бяха налепени етикети от бутилки и изрезки от вестници – туй вместо картини. Бедност, бедност! От големите вкъщи нямаше никой, всички бяха на жътва. На печката седеше около осемгодишно момиченце, възрусо, нерито, безучастно; то дори не погледна влезлите. Долу о ръжена се чешеше бяла котка.

– Мац, мац! – повика я Саша. – Мац!

– Тя не чува – каза момиченцето. – Оглуша.

– От какво?

– Тъй. От бой.

Николай и Олга от пръв поглед разбраха какъв е животът тука, но и двамата не казаха нищо; мълчешком оставиха багажа си и все тъй мълчешком излязоха на улицата. Къщата беше третата от края и на вид – най-сиромашката, най-старата; втората – и тя не беше по-добра, но затуй пък крайната имаше ламаринен покрив и перденца на прозорците. Тая къща не беше оградена и се отделяше някак от другите – в нея беше кръчмата. Къщите бяха все в един ред и цялото селце, тихо и замислено, с върби, бъз и калина по дворовете, изглеждаше доста приветливо.

Зад селските дворове към реката се спускаше стръмен урвест бряг и

тук-таме от глината се подаваха грамадни камъни. По склона, между камъните и изкопаните от грънчарите ями, се виеха пътечки, стояха цели купища чирепи от всякакви съдове – кафеникавосиви, червени, – а там долу се стелеше широка равна яркозелена ливада, окосена вече, по която сега сновеше селското стадо. Реката, лъкатушна, с чудни кичести брегове, минаваше на една верста от селото, отвъд нея пак широка ливада, стадо, дълги върволици бели гъски и после, също както на отсамния бряг, стръмен склон, а горе на високото – село с петкуполна черква и малко по-встрани – господарската къща.

– Хубаво е тук у вас! – каза Олга, като се прекръсти към черквата. – Господи, какъв простор!

Тъкмо по туй време камбаната удари за вечерня (беше срещу неделя). Две малки момиченца, които мъкнеха долу ведро с вода, се обърнаха към черквата да чуят камбаните.

– По туй време в „Славянский базар“ обядват... – рече Николай замечтано.

Седнали на края на урвата, Николай и Олга гледаха залеза на слънцето, как небето – златно и тъмночервено, се отразяваше в реката, в прозорците на черквата и в целия въздух, нежен, спокоен, неизказано чист, какъвто никога няма в Москва. А когато слънцето залезе, с блее и мучене мина стадото, от оная страна долетяха гъските – и всичко се смълча, нежната светлина угасна във въздуха и бързо започна да се спуска вечерният мрак.

В това време се върнаха и старите, бащата и майката на Николай – слаби, сгърбени, беззъби, и двамата на един бой. Дойдоха и жените – снахите Маря и Фьокла, които работеха отвъд реката в имението на помещика. Маря, жената на брат му Киряк, имаше шест деца, а Фьокла, жената на другия брат, Денис, който беше войник – две; и когато, влизайки в къщи, Николай видя цялото семейство, всичките тези големи и малки тела, които шаваха по одъра, в люлките и по всички ъгли, като видя с каква стръв старецът и жените нагъваха черния хляб, топейки го във водича, той разбра, че не биваше да идва тук болен, без пари, та отгоре на всичко и със семейството си – не биваше!

– Ами де е братът Киряк? – попита, като се здрависаха.

– При един търговец живее като пазач – отвърна бащата, – в гората. Иначе не е лош човек, ама много пие.

– Не е къшовник той! – рече със съзлив глас бабичката. – Те, нашите мъже, са пияници, не внасят, ами изнасят от къщи. И Киряк пие, старецът, и той, не е лъжа я, и той не отминава кръчмата. Отвърна се от

нас Господ.

По случай гостите сложиха самовара. Чаят миришеше на риба, захарта беше нагрязана, сивкава, по хляба и по съдовете сновяха хлебарки; от тоя чай им се гадеше, гадеше им се и от разговора – все за немотията и за болестите. Но не бяха изпили и по една чаша, когато от двора се чу висок, провлечен пиански вик:

– Ма-аря!

– Май Киряк си иде – рече старецът. – За вълка говорим, а той в кошарата.

Всички се смълчаха. И след малко отново същият този вик, груб и провлечен, сякаш изпод земята:

– Ма-аря!

Маря, по-голямата снаха, пребледня, сви се към печката и на лице то на тази широкоплещеста, силна и некрасива жена се появи странен израз на уплаха. Дъщеря ѝ, същото туй момиченце, което безучастно седеше на печката, изведнъж се разплака с висок глас.

– Ами ти какво ма, чумо? – кресна ѝ Фьокла, красива жена, също тъй силна и плещеста. – Де-де, няма да те убие!

Николай разбра от стария, че Маря се страхува да живее в гората с Киряк и че той, щом се напие, винаги идва за нея и при това вдига скандал и безмилостно я бие.

– Ма-аря! – викът се раздаде пред самата врата.

– За Бога, застъпете се, милички – приплака Маря и задиша тъй, сякаш я топяха в ледена вода, – застъпете се, милички.

Децата, колкото бяха – всичките ревнаха и като ги гледаше, заплака и Саша. Чу се пианска кашлица и в стаята влезе висок чернобрад селянин с калпак на главата и от това, че на мъждукащата лампичка лицето му не се виждаше – страшен. Беше Киряк. Той се приближи до жена си, замахна и я удари с юмрук по лицето, а тя, замаяна от удара, дори не гъкна, само се свлече долу и от носа ѝ начаса рукна кръв.

– За срамотите, за срамотите – мърмореше старецът, качвайки се на печката, – хем пред гостите! Грехота е!

А бабата седеше мълчалива, сгърбена и си мислеше нещо; Фьокла клатеше люлката... Види се, съзнавайки, че е страшен, и доволен от това, Киряк сграбчи Маря за ръката, помъкна я към вратата и заръмжа като звяр, та да изглежда още по-страшен, но в това време изведнъж забеляза гостите и се спря.

– А, дошли сте... – заговори той и пусна жена си. – Родното братче със семейството...

Залитайки, ококорил пиянските си кръвясали очи, той се помоли пред иконата и продължи:

– Братчето дошло със семейството си в родния дом... от Москва значи. Първопрестолния значи град Москва, майката на всички градове... Ще продавате...

Отпусна се на пейката край самовара и шумно засърба от блюдцето чай сред всеобщото мълчание... Изпи десетина чаши, после клюмна на пейката и захърка.

Взеха да се стягат за спане. Николай, като болен, го сложиха на печката със стария; Саша легна на пода, а Олга отиде с жените в плевнята.

– У-у, пиленето ми – бърбеше тя, разполагайки се на сеното до Маря, – на мъка със сълзи не се надвива! Търпи и туйто! В Светото писание е казано: ако някой те удари по дясната страна, подложи му и лявата... У-у, пиленето ми!

После шепнешком започна да разказва с напевния си глас за Москва, за живота си, как слугувала по малките хотелчета.

– В Москва къщите са големи, от камък – разказваше тя, – а пък черквите – четиридесет пъти по четиридесет, пиленцето ми, а в къщите все господата, ала все едни хубави, едни прилични!

Маря каза, че никога не е била не само в Москва, ами дори в околийския град; тя беше неграмотна, не знаеше никакви молитви, дори „Отче наш“ не знаеше. И тя, и другата снаха – Фьокла, която сега седеше малко встрани от тях и слушаше, – и двете бяха донемайкъде прости и нищичко не разбираха. И двете не обичаха мъжете си; Маря се страхуваше от Киряк и когато той оставаше при нея, цялата трепереше от страх и редовно ѝ прилошаваше, защото от него вонеше на водка и тютюн. А Фьокла, на въпроса, как поминува без мъжа си, отвърна с досада:

– Притрябвал ми е!

Поговориха малко и се унесоха...

Беше хладовито, край плевнята с цяло гърло кукуригаше петел и пресичаше съня. Когато синкавата утринна светлина нахлу през всички пролуки, Фьокла тихичко се надигна и излезе и после се чу как затича нанякъде, тупайки с босите си крака.

Глава 2

Олга тръгна на черква и взе със себе си и Маря. Като се спущаха по пътеката към ливадата, и на двете им беше леко. На Олга ѝ хареса тоя простор, а Маря чувстваше у етърва си близък, свой човек. Слънцето тъкмо изгриваше. Ниско над ливадата се рееше още сънен ястреб, реката изглеждаше навъсена, тук-там се носеше лека мъгла, но оттатък, на хълма, вече бе легнала светла ивица, черквата сияеше, в господарската градина враните лудо грачиха.

– Старият се търпи – разказваше Маря, – ама бабата е люта и все на бой налита. С нашето си жито изкарахме до Сирница, купуваме брашно от кръчмата – тя сърдита; много, казва, ядете.

– У-у, пиленцето ми! Търпи и туйто. Казано е: елате при мен всички отрудени и обременени.

Олга говореше важно, провлечено и вървежът ѝ беше като на стара църковница – бърз, улисан. Тя всеки ден четеше евангелието, четеше на глас, като псалт, и повечето не го разбираше, но светите слова я разчувстваха до сълзи и такива думи, като „аще“ и „дондеже“, ги произнасяше със замряло от умиление сърце. Вярваше в Бога, в Богородица и светите угодници; вярваше, че никой на този свят не трябва да бъде оскърбяван – нито обикновените хорица, нито немците, нито циганите, нито евреите, и тежък им дори на ония, дето нямат милост към животните; вярваше, че тъй е писано в светите книги, и затова, като произнасяше някакви думи от Светото писание, дори и да не ги разбираше, лицето ѝ светваше, ставаше жалостиво и умилено.

– Ти отде си родом? – запита я Маря.

– От Владимирския край съм. Ама от много отдавна са ме дали в Москва, от осем години.

Стигнаха до реката. На оня бряг досами водата стоеше някаква жена и се събличаше.

– Туй е нашата Фьокла – позна я Маря, – оттатък е ходила, в господарската къща. При чиновниците. Шавлива е тя, пък и едни уста има – не е за разправяне!

Фьокла, черновежда, с разпуснати коси, още млада и стегната като момиче, се хвърли от брега и заудря по водата с крака и от нея на всички страни тръгнаха вълни.

– Шавлива е – не е за разправяне! – повтори Маря.

През реката бяха прехвърлени няколко неустойчиви дървени скари и точно под тях в чистата, прозрачна вода се стрелкаха ята широкочели попчета. По зелените храсти, които се оглеждаха във водата, блестеше роса. Появя топъл ветрец, стана леко, радостно. Какво прекрасно утро! И какъв наистина прекрасен щеше да бъде животът на този свят, да не бе нуждата, ужасната, безизходна нужда, от която никъде нямаше спасение! На, и сега, стигаше само един поглед към селото, за да възкръсне като живо всичкото това, вчерашното – и цялото очарование от щастието, което се мяркаше вредом наоколо ѝ, в миг изчезна.

Дойдоха до черквата. Маря се спря на входа и не посмя да влезе навътре. И да седне не посмя, макар че камбаната удари за литургия чак след осем. Стоя на крака през цялото време.

Като четяха евангелието, народът изведнъж се размърда – правеха път на семейството на помешчика; влязоха две момичета с бели рокли и широкополаи капели и с тях – пълничко румено момченце с моряшко костюмче. При появяването им Олга се разчувства, тя от пръв поглед реши, че това са порядъчни, образовани, красиви хора. Маря пък ги гледаше изпод вежди, мрачно, унило, сякаш не бяха влезли хора, а чудовища, които щяха да я премажат, ако не се беше отдръпнала.

А когато дяконът възгласяше нещо басово, всеки път ѝ се счуваше: „Ма-аря!“ – и тя потръпваше.

Глава 3

В селото се беше разчуло за пристигането на гостите и още след литургията в къщата се насъбра много свят. Дойдоха и Леоничевите, и Матвеичевите, и Иличовите да чуят нещо за своите си роднини, които служеха в Москва. Всички жуковски момчета, които знаеха да четат и да пишат, ги водеха в Москва и ги ценяваха само за келнери и хотелски слуги (както пък ония от оттагъшното село ги даваха все по хлебарниците) и тъй си беше тръгнало отдавна, още от крепостното право, когато някой си Лука Иванич, жуковски селянин, станал вече легендарен, който бил бюфетчия в един от московските клубове, вземал на служба при себе си само земляци, а пък те, като закрепнели финансово, докарвали от село роднините си и ги нареждали по кръчмите и ресторантите; и от онуй време по цялата околност на село Жуково му викаха само Хамская или Холуевка¹. Николай го бяха завели в Москва единнадесетгодишен и място му беше намерил Иван Макарич от Матвеичевите, който тогава беше капелдинер в летния ресторант „Ермитаж“. И сега, като се обръщаше към Матвеичевите, Николай казваше с наставнически тон:

– Иван Макарич ми е на мен благодетелят и аз съм длъжен дене и ноще да се моля за негово здраве, защото той ме направи да стана човек.

– Ох, майчице – обади се със съзлив глас една висока бабичка, сестра на Иван Макарич, – хем нищичко за него, милия, се не чува.

– Зимъс беше на служба при Омон, а тоя сезон се чу да бил някъде извън града, по градините... Остаря! По-рано е било по десет рубли да донася на ден, през лятото, но сега работата повсеместно намаля, мъчи се старецът.

Бабите и жените разглеждаха обутите във валенки крака на Николай, бледото му лице и скръбно нареждаха:

– Не храниш ти вече къща, Николай Осипич, не храниш! Хич те няма!

И всички обсипваха Саша с ласки. Тя имаше вече пълни десет години, но беше дребна на ръст, извънредно слаба и изглеждаше като на седем, не повече. Сред другите момиченца, почернели от слънцето, грозно остригани, облечени с дълги избелели ризки, тя, беличка, с големи тъмни очи, с червена панделка на косите, им беше интересна, сякаш беше някакво зверче, хванато в гората и донесено вкъщи.

1. Хам, холуй – слуга.

– Тя знае да ми чете, мамината! – похвали се Олга, гледайки нежно дъщеря си. – Почети, детенцето ми! – взе тя евангелието от полицата. – Почети, пък православните ще послушат.

Евангелието беше старо, тежко, в кожата подвързия, с омацани краища и от него лъхна тъй, сякаш в стаята бяха влезли калугери. Саша вдигна вежди и зачете високо, напевно:

– „Отошедшим же им, се ангел господен... во сне явился Йосифу, глаголя: «востав поими отроча и матер его...»

– Отроча и матер его – повтори Олга и цялата пламна от вълнение.

– «И бежи во Египет... и буди, дондеже руку ти...»

При думата „дондеже“ Олга не се съдръжа и заплака. Като я гледаше, изхлипа и Маря, после сестрата на Иван Макарич. Старецът се закашля, засуети се да даде на внучката си някакъв подарък, но не намери нищо и махна с ръка. И когато четенето свърши, съседите се разотидоха по домовете си, разчувствани и много доволни от Олга и Саша.

По случай празника семейството остана целия ден въщи. Старата, на която и мъжът, и снахите, и внуците й, всички еднакво й викаха „бабата“, се стареше сама да върши всичко; сама палеше печката, сама подклаждаше самовара, сама и на къра дори излезе да работи половината ден, а после се оплакваше, че я били уморили от работа. И непрекъснато трепереше, да не би някой да изяде един залък повече, да не би старецът и снахите да се заседят без работа. Ту й се счуваше, че гъските на кръчмаря влизат откъм задната страна в зеленчуковата й градина, и тичаше навън с дълъг прът в ръцете, а после по половин час надаваше пронизителни крясъци около зелето си; ту й се струваше, че някой гарван дебне да отвлече пиленцата, и с ругатни се спущаше по гарвана. Сърдеше се и мърмореше от сутрин до вечер и често вдигаше такава врява, че минувачите се спираха по улицата.

Със стареца си се държеше грубо, наричаше го ту лентяй, ту холера. Той и си беше лековат, несериозен селяк и може би ако не му натякваше постоянно, изобщо нямаше да работи, а щеше да си седи на печката и да дърдори безкрай. Надълго и нашироко разправяше на сина си за някакви свои врагове, оплакваше се, че съседите му го били обиждали едва ли не всеки ден, и на човек му омръзваше да го слуша.

– Да – разказваше той с ръце на хълбоците. – Да... Седмица след Кръстовден продавам аз сеното по тридесет копейки пудът, доброволно... Да... Хубаво... Само че гледай сега, карам значи аз на сутринта сеното, доброволно, никого не закачам; не щеш ли, гледам – излиза от кръчмата Анти Седелников, кметът. „Къде го караш бе, твойта...“ – и

ми удря един.

А на Киряк главата му се цепеше от махмурлука и го беше срам от брат му.

– Тая пуста водка! Ох, Господи Боже мой! – мърмореше той и разтърсваше глава. – Братко, сестро, простете, за Бога, и мен ме е яд на мене си.

По случай празника купиха от кръчмата сельодка и от главата направиха чорба. По обед всички насядаха да пият чай и пиха, пиха до пръсване, буквално се надуха от чай и чак тогава пристъпиха към чорбата, всички от една паница. А самата сельодка бабата я прибра.

Вечерта един грънчар запали пещ край дола. Долу на ливадата момите извиха хоро, запяха. Засвири хармоника. Отвъд реката, и там гореше пещ, пееха моми и отдалеч песните звучаха стройно и нежно. В кръчмата и наоколо ѝ мъжете вдигаха глъчка; пееха с пиянски гласове, кой както му дойде, и тъй псуваха, че Олга цялата потръпваше и нареждаше:

– Ох, майчице!...

Чудно ѝ се виждаше, че псувните просто не секваха и че най-силно и най-продължително псуваха старците, на които им беше вече време да мрат. А децата и момичетата слушаха тия псувни и ни най-малко не се смущаваха, виждаше се, че от люлка са им свикнали.

Мина полунощ, угаснаха пещите и отсам, и оттатък реката, а долу на ливадата и в кръчмата веселието продължаваше. Пияни, държейки се за ръце и залитайки един върху друг, старецът и Киряк дойдоха пред плевнята, където лежах Олга и Маря.

– Недей – увещаваше го старецът, – недей... Тя е хрисима женица... Грехота е...

– Ма-аря! – кресна Киряк.

– Недей... Грехота е... Не е лоша жената.

И двамата постояха още малко пред плевнята и тръгнаха.

– Лю-убя полските цветя-а! – провикна се изведнъж старецът с висок креслив тенор. – Лю-убя аз да ги бера!

После се изплю, изтърси една мръсна псувня и се прибра.

Глава 4

Бабата постави Саша край зеленчуковата си градина и ѝ поръча да пази да не влязат гъските. Беше горещ августовски ден. Гъските на кръчмаря можеха да се вмъкнат в градината през задните дворища, но сега те бяха заети: щипеха овеса около кръчмата, мирно си разговаряха и само гъсокът вдигаше високо глава, сякаш да види не се ли задава отнякъде бабичката с пръта; можеха да дойдат и други гъски, отдолу, но и те сега пасяха далеч отвъд реката, проточили се по ливадата като дълга бяла гириянда. Саша постоя малко, но ѝ додея и като видя, че гъските не идват, отиде към урвата.

Там намери най-голямата Марина дъщеря, Мотка, която стоеше неподвижно върху един огромен камък и се беше загледала в черквата. Маря беше раждала тринадесет пъти, но ѝ бяха останали само шест и всичките – момичета, нито едно момче, най-голямото осемгодишно. Боса, по една дълга риза, Мотка стоеше на припека, слънцето я журеше право на темето, но тя не усещаше това и сякаш се беше вкаменила. Саша застана до нея и като загледа черквата, каза:

– В черквата живее Дядо Господ. Хората си светят с лампи и свеци, а у Дядо Господ горят кандила – червенички, зеленички, синички, като очички. Нощем Дядо Господ се разхожда по черквата и с него Света Богородица и свети Никола – туп, туп, туп... А пазачът си умира от страх! У-у, пиленцето ми – прибави тя, подражавайки на майка си. – А като дойде Второто пришествие, всички черкви ще литнат на небето.

– С кам-ба-ни-те ли? – попита Мотка с дебел глас, разтягайки всяка сричка.

– С камбаните. А като дойде Второто пришествие, добрите ще отидат в рая, а лошите ще горят в огъня вечно и неугасимо, пиленцето ми. На моята майка и на Маря също Господ ще им каже: „Вие никому нищо не сте сторили и затова вървете надясно, в рая!“ – а на Киряк и на бабата ще рече: „Вие вървете наляво, в огъня. И който е блажил през постите, и него в огъня“.

Тя погледна нагоре, в небето, с широко отворени очи и каза:

– Гледай в небето, не мигай – ангели се видат.

Мотка също почна да гледа в небето и една минута мина в мълчание.

– Виждаш ли ги? – попита Саша.

– Не се видат – отвърна Мотка с дебел глас.

– Пък аз ги виждам. Мънички ангелчета хвъркат по небето и – хоп, хоп – с крилцата – като комарчета.

Мотка заби поглед в земята, помисли малко и запита:

– А бабата ще гори ли в огъня?

– Ще гори, пиленцето ми.

От камъка чак до долу се спущаше равен полегат склон, покрит с мека зелена трева, дето ти се иска с ръка да я попиш или да се излежеш на нея. Саша легна и се търкулна надолу. Със сериозна, строга физиономия, пuffedейки, Мотка също легна и се търкулна, при което ризката ѝ се вдигна до раменете.

– Олеле, колко смешно ми стана! – каза възторжено Саша.

И двете тръгнаха нагоре да се търкулнат още веднъж, но в това време отнякъде се чу познатият писклив глас. О, какъв ужас! Беззъба, костелива, прегърбена, с развети от вятъра къси бели коси, бабата гонеше с един дълъг прът гъските от градината и викаше:

– Всичкото зеле изпокълвахте, никаквици, да пукнете дано, проклетници проклети, чуми недни, няма ли да повисате!

Видя момиченцата, хвърли пръта, вдигна една вършина, хвана Саша за врата със сухите си чепати пръсти и започна да я бие. Саша плачеше от болка и страх, а в това време гъсокът, проточил шия, клатейки се от крак на крак, дойде до бабата, изсъска нещо и когато се върна при стадото си, всички гъски одобрително го поздравиха: га-га-га! После бабата взе да бие Мотка и ризката на Мотка пак се вдигна. Обзета от отчаяние, със силен плач Саша тръгна за вкъщи да се оплаква; подире ѝ вървеше Мотка и също плачеше, но плъ на дебело и не бършеше сълзите си, така че цялото ѝ лице беше мокро, сякаш го беше квасила с вода.

– Майчице мила! – изуми се Олга, когато двете влязоха вкъщи. – Царице небесна!

Саша почна да разказва какво се бе случило, но в това време с пронизителни крясъци и ругатни влезе бабата, развика се на Фьокла и в къщата се вдигна страшна врява.

– Няма нищо, няма нищо! – Олга, бледна, разстроена, утешаваше Саша и я милваше по главата. – Тя ти е баба, грехота е да ѝ се сърдиш. Няма нищо, моето момиче.

Николай, който вече се беше измъчил от тия непрекъснати крясъци, от глада, пушека и вонята, който вече ненавиждаше и презираше бедността и изпитваше срам от баща си и майка си пред жена си и дъщеря си, се надигна, провеси крака от печката и раздражено и малко

плачливо се обърна към майка си:

– Не може да я биете! Нямайте никакво право да я биете!

– Я гледай, ти още ли не си се сплул на печката, мършо недна! – злобно се нахвърли върху му Фьокла. – Кой ли дявол ви довлече тука, готованци такива!

И Саша, и Мотка, и всичките момиченца, колкото бяха, се сгушиха в ъгъла върху печката, зад гърба на Николай, и оттам мълчаливо, със страх слушаха всичко това и се чуваше как тупкат мъничките им сърца. Щом в една къща има болен, който боледува отдавна и безнадеждно, идват и тежки мигове, когато близките плахо, тайно, някъде в глъбините на душата си му желаят смъртта; и единствено децата се боят от смъртта на близкия и при мисълта за нея винаги изтръпват от ужас. И сега също, затаили дъх, с жален израз на лицата, момиченцата гледаха Николай, мислеха си, че той скоро ще умре, и им се искаше да заплачат и да му кажат нещо такова гальовно, жалостиво.

А той се притискаше към Олга, сякаш търсеше в нея защита, и ѝ говореше с тих разтреперан глас:

– Оля, мила, не мога повече тука. Душа не ми остана. Заклевам те в Господа Бога, пиши на сестра си, на Клавдия Абрамовна, всичко да продаде, всичко да заложим, да ни прати пари да се махнем от тука. О, Господи – продължаваше той с мъка, – с крайцеца на околото да можем да я зърна Москва! Насън поне да я видех, майчице!

А когато се свечери и вътре се стъмни, стана толкова тягостно, че на никой не му се продумваше дума. Ядосаната баба нахисна корички ръжен хляб в една паничка и дълго, цял час, ги смука. Маря издои кравата, донесе ведрото с млякото и го постави на пейката, бабата взе да го прелива от ведрото в разни гърнета, все тъй бавно, дълго, явно доволна, че сега, през Богородични пости, никой няма да яде мляко и всичкото ще си остане непокътнато. И отсипа само мъничко, съвсем мъничко в една чинийка за детето на Фьокла. Когато те с Маря тръгнаха да занесат гърнетата в зимника, Мотка изведнъж се размърда, смъкна се от печката, отиде до пейката, където беше дървената паница с коричките, и лисна в нея млякото от чинийката.

Като се върна от зимника, бабата пак се зае с коричките си, а Саша и Мотка седяха до печката, гледаха я и им беше драго, че се е облажила и сега вече ще иде в ада. Утешиха се и легнаха да спят; и заспивайки, Саша си представяше Страшния съд: гори голяма пещ, подобна на грънчарската, и дяволът с рога като на кравата, целият черен, подкарва с дълга пръчка бабата към огъня, както одева тя гонеше гъските.

Глава 5

На Богородица, около единадесет часа вечерта, момите и ергените, които се веселяха долу на ливадата, изведнъж нададоха викове, писъци и хукнаха към селото; тези, дето седяха горе на края на урвата, първоначално дори не разбраха за какво е тази работа.

– Пожар! Пожар! – раздаде се отдолу отчаян вик. – Горим!

Ония, които седяха горе, се огледаха и пред очите им се разкри страшна, необикновена картина. От сламения покрив на една от крайните къщи се издигаше висок около два метра огнен стълб, пламъците се виеха на кълбета и на всички страни хвърчаха искри, сякаш извираше фонтан. И изведнъж целият покрив лумна с ярки пламъци и се чу прашенето на огъня.

Луната сякаш помръкна и над цялото село се разля червена трепкаща светлина; по земята плъзнаха черни сенки, замириса на изгоряло и ония, които тичаха отдолу, всичките бяха запъхтени, не можеха да отворят уста от треперене, блъскаха се, падаха и от ярката светлина не виждаха и не можеха да се познаят. Беше страшно. И най-страшното беше това, че над огъня, сред пушеците, хвърчаха гълъби и в кръчмата, където още не знаеха за пожара, продължаваха да пеят и да свирят на хармоника, като че ли нищо нямаше.

– У чичо Семьон гори! – извика някой с висок груб глас.

Маря се суетеше около тяхната къща, плачеше, чупеше ръце, тракаше зъби, макар че пожарът беше далеч, на другия край; излезе Николай с валенките си, наизскачаха по ризки децата. Край къщата на селския пазач заудряха по желязната плоча. Бам, бам, бам... – затрептя въздухът и от този чест, непрестанен звън се свиваше сърцето, побиваха студени тръпки. Старите жени изнасяха иконите си. Изкарваха навън от дворовете овцете, телетата и кравите, изнасяха сандъци, кожи, каци. Враният жребец, който не пускаха с хергелето, защото риташе и нараняваше конете, оставен на свобода, препусна няколко пъти през селото с цвилене и тропот и изведнъж спря до една каруца и започна да бие по нея със задните си крака.

Заудря камбаната и отвъд реката, в черквата.

Около пламтящата къща беше горещо и толкова светло, че всяка трапчинка по земята се виждаше съвсем ясно. На един от сандъците, които бяха успели да изнесат, седеше Семьон, червенокос селяк с голям

нос; беше по късо палто, фуражката му беше нахлузена на главата чак до ушите; жена му лежеше в несвяст захлупена по очи и стенеше. Наоколо се въртеше някакъв старец около осемдесетте, нисичък, с голяма брада, като джудже, който не беше тукашен, но явно имаше отношение към пожара, беше гологлав и държеше в ръцете си някаква бяла бохчичка; огънят се отразяваше в голото му теме. Кметът Антип Седелников, мургав, чернокос, същински циганин, се приближи до къщата с брадва в ръцете си и, кой знае защо, избя един след друг прозорците, а после взе да сече стълбата.

– Жени, вода! – викаше той. – Помпата да-ай! Бързо!

Същите ония селянци, които допреди малко пиянстваха в кръчмата, мъкнеха пожарната помпа. Всичките бяха пияни, препъваха се и падаха и по лицата им се четеше безпомощност, в очите им имаше сълзи.

– Ей, моми, вода! – викаше кметът, който също беше пиян. – Бързо, ей, моми!

Жени и моми тичаха надолу, дето беше изворът, и мъкнеха по нанаторнището пълни ведра и чебъри, изливаха ги в помпата и пак тичаха. Вода мъкнеха и Олга, и Маря, и Саша, и Мотка. Водата я помпаха пак жените и момчурляците, маркучът съскаше, а кметът го насочваше ту във вратата, ту в прозорците, като задържаше с палец струята, поради което тя съскаше още по-остро.

– Браво, Антип! – чуваха се одобрителни гласове. – Давай!

И Антип влизаше в пруста, в огъня, и викаше оттам:

– Помпай! Помогнете, православни християни, по случай това нещастно произшествие!

Селяниците се тълпяха наоколо, без да правят нищо, и гледаха огъня. Никой не знаеше с какво да се захване, никой нищо не умееше, а наоколо имаше купи сено, снопи, плевни, купища сухи вършини. Тук бяха и Киряк, и дядо Осип, баща му, и двамата посърбнали. И като за да извини бездействието си, старецът говореше на захлупилата се върху земята жена:

– Какво си се затръшкала бе, кума. Къщата е заштрафована – тебе какво ти е!

А Семьон, обръщайки се ту към един, ту към друг, разказваше как е станал пожарът:

– Ей на, тоя същият дядка, с бохчичката, бе, у генерал Жуков слугувал... На нашия генерал, царство му небесно, готвач бил... Дохожда снощи: „Пусни ме, казва, да пренощувам...“ Изпихме по чашка, както си му е редът... Жената се разшета около самовара, да нагостим дядото

с чаец, ама пусти късмет, да вземе да подкладе самовара на пруста и огънят от кюнеца значи право на покрива, в сламата, и то – толкоз. Насмалко и ние да изгорим. Че и шапката му изгоря на дядото, да видиш ти беля.

А желязното клепало дрънчеше неуморно, не спираше и черковната камбана отвъд реката. Обяна в светлина – запъхтяна, ужасена от гледката на почервенелите овце и розовите гълби, които прехвъркаха в дима, Олга тичаше ту надолу, ту нагоре. Струваше й се, че тоя звън се впила като остър трън чак в душата й, че пожарът никога няма да свърши, че Саша се е изгубила... А когато в къщата с трясък рухна таванът, мисълта, че сега вече непременно ще изгори цялото село, я подкоси и тя не можеше повече да мъкне вода, ами седна край урвата и постави до себе си ведрата; до нея и по-долу седяха други жени и нареждаха като на умряло.

Но ето че от оная страна, от господарското имение, пристигнаха две каруци чиновници и работници и докараха и пожарна помпа. Пристигна на кон и един студент с бяла разкопчана куртка, съвсем млад. Заудряха с брадви, изправиха стълбата и по нея се покатериха пет души и най-отпред студентът, който беше станал червен и викаше с остър пресипнал глас и по такъв начин, като че ли гасенето на пожара му беше занаят. Взеха да измъкват от къщата греда по греда; разтуриха обора, плета и най-близката купа сено.

– Не давайте да рушат! – раздадоха се в тълпата строги гласове. – Не давайте!

Киряк тръгна към къщата с решителен вид, сякаш искаше да попречи на дошлите да рушат, но един от работниците го завъртя назад и го плесна по врата. Чу се смях, работникът още веднъж го удари. Киряк падна и запълзя на четири крака назад в тълпата.

От отвъд дойдоха и две хубави момичета с шапки – сигурно сестри на студента. Те стояха малко по-надалеч и гледаха пожара. Разхвърляните греди вече не горяха, но силно пушеха, студентът, който държеше маркуча, насочваше струята ту върху гредите, ту към селяните, ту към жените, дето мъкнеха вода.

– Жорж! – викаха му девойките с укор и с тревога. – Жорж!

Пожарът свърши. И чак когато взеха да се разотиват, забелязаха, че вече се съмва, че всички са бледи и малко нещо мургави – рано сутрин, когато гаснат последните звезди, винаги така изглежда. Разотивайки се, селяните се смееха и се шегуваха с готвача на генерал Жуков и изгорялата му шапка; на тях вече им беше жалко, че всичко свърши така

скоро.

– Добре гасихте, господине – каза Олга на студента. – Вие сте като за нас, за Москва: там, току-речи, всеки ден става пожар.

– А вие нима сте от Москва? – попита една от госпожиците.

– Точно тъй. Мъжът ми работеше в „Славянский базар“, госпожице. А това е дъщеря ми – посочи тя Саша, която зъзнеше и се притискаше до нея. – Също тъй московчанка, госпожице.

Двете госпожици казаха на студента нещо по френски и той даде на Саша една монета от двадесет копейки. Дядо Осип видя това и на лицето му изведнъж засия надежда.

– Слава Богу, че нямаше вятър, ваше високоблагородие – обърна се той към студента, – инак начаса щяхме да си изгорим. Ваше високоблагородие, добри ми господине – добави той малко сконфузено в един тон по-долу, – сутринта е студена, тъй нещо да се постоплим... за едно шишенце да дадете, ваша милост.

Не му дадоха нищо и той се поизкашля, па се потътри към къщи. По-после Олга застана на края на урвата и гледа как двете каруци минават през реката по брода, как вървят по ливадата господата; от другата страна ги чакаше файтон. А като се върна вкъщи, разправяше на мъжа си с възхищение:

– Ама такива добри! Пък такива красиви! А госпожиците – като херувимчета.

– Да пукнат дано! – злобно измърмори сънена Фьокла.

Глава 6

Маря се чувстваше нещастна и казваше, че много ѝ се иска да умре, на Фьокла пък, напротив, целият този живот ѝ допадаше: и сиромашията, и нечистотията, и непрестанната караница. Ядеше каквото даваха, не пробираще, спеше, където и както завърнеше; изливаше помията пред самата врата: лисне я от прага, пък и преджапа с боси крака през локвата. И още от първия ден намрази и Олга, и Николай тъкмо за това, че не им се харесваше този живот.

– Ще видя аз какво ще ядете тука, дворяни московски! – злорадстваше тя. – Ще ви видя-а!

Една сутрин – беше вече в началото на септември – Фьокла дойде с две ведра вода, зачервена от студа, яка, красива; в туй време Маря и Олга седяха на масата и пиеха чай.

– Да ви е сладко! – рече Фьокла насмешливо. – Ама че чорбаджийки се извъдиха – прибави тя, оставяйки ведрата, – научили се всеки ден чай да пият. Внимавайте само да не ви излезе през носа тоя чай! – продължаваше тя, гледайки с омраза Олга. – Натрупала в Москва една тлъста мутра, дебелана такава!

Замахна с кобилицата и удари Олга по гърба, а двете снахи само плеснаха с ръце и изпъскаха:

– Ох, майчице!

После Фьокла тръгна да пере на реката и по целия път ругаеше толкова високо, че се чуваше чак вкъщи.

Денят мина. Настъпи дългата есенна вечер. Вкъщи намотаваха коприна; мотаеха всички освен Фьокла: тя беше отишла отвъд реката. Коприната вземаха от близката фабрика, но изкарваха от нея малко – цялото семейство около двадесет копейки седмично.

– При господарите беше по-добре – казваше старецът, намотавайки коприната. – И работата, и яденето, и спането – всичко по реда си. На обед и чорбата ти чорба, и кашата ти каша, за вечеря пак и чорба, и каша. А краставици и зеле – колкото си искаш: яж, колкото ти душа сака. И редът беше по-голям. Всеки си знаеше мястото.

Светеше само едно газениче, което мъждееше и пушеше. Когато някой засланияше газеничето и голямата сянка падаше на прозореца, виждаше се ярката лунна светлина. Дядо Осип бавно разказваше как се живеело преди свободата, как по същите тези места, където сега е

такава скука и такава сиромашия, ходели на лов с гончета, с хрътки и с птичари и по време на хайката раздавали на мъжиците водка, как карали в Москва цели кервани с убити птици за младите господари, как лошите ги биели с пръчки или ги пращали в Тверското имение, а добрите ги награждавали. Бабата, и тя разказваше туй-онуй. Тя помнеше всичко, ама наистина всичко. Разказа за господарката си, добра и набожна жена, на която мъжът ѝ бил гуляйджия и развратник и чиито дъщери се изпомъжили от лошо по-лошо: едната взела пияница, другата – някакъв еснаф, третата я отвлекли (бабата, която тогава била още момиче, лично помагала в отвличането) и всички те умрели от мъка скоро, както и майка им. И като си спомни всичко това, бабата дори се поразплака.

Неочаквано някой почука на вратата и всички се сепнаха.

– Чичо Осип, пусни ме да пренощувам!

Влезе мъничкото плешиво старче, готвачът на генерал Жуков, същият, на когото му беше изгоряла шапката. Приседна, послуша малко, пък и той взе да си спомня и да разказва разни минали истории. Свесил крака от печката, където седеше, Николай слушаше и разпитваше все за яденетата, дето ги готвели по господарските къщи. Разправяха за различни видове кюфтета, за разни супи и сосове и готвачът, който също така много добре си спомняше всичко, изреждаше такива яденета, каквито сега нямаше; имало например едно ядене, което се приготвявало от говежди очи и се казвало „утринно пробуждане“.

– Ами кюфтета маршал правеха ли тогава? – попита Николай.

– Не.

Николай неодобрително поклати глава:

– Ех, и това ми било готвачи!

Насядали и налягали до печката, момиченцата гледаха надолу с ококорени очички; изглеждаха извънредно много – също като херувимчета в облаците; те въздишаха, тръпнеха, побледняваха ту от възторг, ту от страх, а бабата, която разказваше най-интересно от всички, слушаша със стаен дъх, без да смеят да шавнат.

Легнаха си да спят в мълчание; поразстроени от спомените, развълнувани, старите си мислеха колко хубава е младостта, от която, каквато и да е била тя, в спомените остава само живото, само радостта и човешината, и какъв страшен хлад вее от тая смърт, която не е далеч – по-добре човек да не мисли за нея! Газеничето угасна. И мракът, и двете ярко осветени от луната прозорчета, и тишината, и скърцането на люлката говореха, кой знае защо, само за едно – че животът си е отминал и каквото и да правиш, връщане няма... Задремеш, унесеш се и изведнъж

някой те бута по рамото, някой ти диша на страната – в съня го няма, тялото ти е като изтръпнало и в главата ти прииждат все едни и същи мисли за смъртта; обърнеш се на другата страна – забравил си вече за смъртта, но в главата ти се въртят отдавнашните тягостни, дотегливи мисли за нуждата, за прехраната, за туй, че брашното е поскъпнало, а подир малко пак ти идва на ум, че животът си е отминал и връщане няма...

– О, Господи! – въздъхна готвачът.

Някой тихичко почука на прозореца. Сигурно се връщаше Фьокла. Олга стана и като се прозяваше и си шепнеше молитвата, отвори вратата, а после махна мандалото в пруста. Но не влезе никой, само отвън нахлу студ и изведнъж стана светло от луната. През отворената врата се виждаха и улицата, тиха, безлюдна, и луната, която плуваше по небето.

– Кой е? – повика Олга.

– Аз – чу се в отговор. – Аз съм.

Съвсем гола, прилепила се до стената, при вратата стоеше Фьокла. Тя трепереше от студ, зъбите ѝ тракаха и на ярката лунна светлина изглеждаше много бледна, красива и особена. Веднага изпъкваха сенките по тялото ѝ и в сиянието на луната по кожата ѝ особено ярко се очертаваха младите ѝ твърди гърди.

– Едни мръсници отвъд реката ме съблякоха, пуснаха ме така... – отрони тя. – Тъй се прибрах, без нищо... както ме е майка родила. Донеся да се облека.

– Ами че влез в къщи де! – тихо каза Олга, която също почна да трепери.

– Да не видят старите.

И наистина бабата вече се беше размърдала и започна да мърмори, а старият питаше: „Кой е там?“ Олга донесе една своя риза и фуста, облече Фьокла и тогава, като пазеха да не хлопат вратите, и двете влязоха вкъщи.

– Ти ли си, мръснице? – сърдито измърмори бабата, досетила се кой може да е. – У, да пукнеш дано, повлекано недна... Край няма твоята!

– Няма нищо, няма нищо – шепнеше Олга, загръщайки Фьокла. – Няма нищо, пиленцето ми.

Пак стана тихо. В къщата винаги се спеше лошо; всеки си имаше да го мъчи нещо натрапчиво, което му бъркаше съня: дядото – болките в гърба, бабата – грижите и ядовете, Маря – страхът, децата – сърбежът и гладът. И сега сънят им беше неспокоен: обръщаха се от една на друга страна, бълнуваха, ставаха да пият вода.

Изведнъж с висок груб глас зариди Фьокла, но още на минутата сподави риданието и само понякога изхлипваше, но все по-тихо и по-грубо, докато не замлъкна. От време на време от отвъд реката се чуваше биенето на часовник; но часовникът беше някак особено: удари пет, после – три.

– О, Господи! – въздишаше готвачът.

През прозорците мъчно можеше да се разбере: това още луната ли е, дето свети, или вече се зазорява. Маря стана и излезе, чуваше се как дои на двора кравата и ѝ подвиква: „Стой-ой!“ Излезе и бабата. В къщата беше още тъмно, но вече започнаха да се различават всички предмети.

Николай, който цялата нощ не можа да мигне, слезе от печката. Извади от зеленото сандъче фрака си, облече го, отиде до прозореца, поглади ръкавите, попохвана отзад полите – и се усмихна. После внимателно го съблече, прибра го в сандъка и пак си легна.

Върна се Маря и взе да пали печката. Тя, изглежда, още не се беше разсънила напълно и сега постепенно идваше на себе си. Вероятно беше сънувала нещо или ѝ бяха дошли на ум вчерашните истории, защото се протегна сладко пред печката и каза:

– Не, свободата си е по-добро!

Глава 7

Пристигна господарят – тъй наричаха в селото становия пристав. Кога и защо ще дойде, се знаеше още преди седмица. В Жуково имаше само четиридесет къщи, но недобори, държавни и общински, се бяха насъбрали повече от две хиляди.

Приставът спря в кръчмата; „изсмука“ там две чаши чай и после се запъти пеша към къщата на кмета, където вече го чакаше цяла тълпа нередовни данъкоплатци. Въпреки че беше млад – тридесет години и нещо, – кметът Антип Седелников беше строг и винаги държеше страната на началството, макар също да беше сиромас и да си плащаше нередовно данъците. Очевидно му беше приятно, че е кмет, харесваше му съзнанието за властта, която не умееше да проявява другояче освен чрез строгост. На селските събрания се бояха от него и го слушаха; понякога връхлиташе неочаквано върху някой пиан на улицата или около кръчмата, връзваше му ръцете отзад и го запираше в ареста; веднъж запрях в ареста дори бабата за това, че като дойде на събранието вместо Осип, започна да се кара, и я държа там цяло денонощие. В град не беше живял, книги никога не беше чел, но беше научил отнякъде разни умни думи и обичаше да ги употребява при разговор и затова го уважаваха, макар и не всякога да го разбираха.

Когато Осип влезе със своята данъчна книга в къщата на кмета, приставът, сух старик с дълги бели бакенбарди, със сива куртка, седеше на масата в ъгъла под иконите и пишеше нещо. В къщата беше чисто, целите стени бяха изпъстрени с изрязани от списанията картини и на най-видно място до иконите висеше портретът на Батенберг, бившия български княз. Скръстил ръце, до масата, стоеше Антип Седелников.

– Този, ваше благородие, дължи сто и деветнадесет рубли – каза той, когато дойде ред на Осип. – Откакто по Великден даде една рубли – нито копейка оттогава.

Приставът вдигна очи към Осип и попита:

– Защо така бе, братле?

– Смилете се, ваше високоблагородие – започна развълнувано Осип, – позволете да кажа, лани люторецкият господар: „Осип, казва, продай ми сеното... Продай ми го“, казва. Защо не? Имах аз стотина пуда за продан, край реката го косиха жените... Спазарихме се значи... Всичко добре, мирно и тихо...

Той се оплакваше от кмета и постоянно се обръщаше към другите селяни, като ги призоваваше за свидетели; лицето му почервения, изпоти се, очите му станаха остри, зли.

– Не разбирам защо ми го разправяш всичко това – каза приставът. – Аз те питам тебе... Тебе питам, защо не си плащаш данъците? Всички вие не си плащате, а аз да отговарям за вас, а?

– Пряко сили ми е!

– Тия думи са без последствие, ваше високоблагородие – каза кметът. – Действително Чикилдееви са от незаможната класа, но благоволете да попитате другите, една е причината – водката, и големи са кавгаджи. Неразбрани хора.

Приставът си записа нещо и спокойно, с равен глас, сякаш искаше чаша вода, каза на Осип:

– Марш от тук.

Скоро той си тръгна; и когато с покашлюване се качваше на евтната си бричка, дори по дългия му сух гръб се виждаше, че вече е забравил и Осип, и кмета, и жуковските данъкоплатци, а си мислеше за нещо свое, лично. Сигурно не беше изминал и една верста, когато Антип Седелников вече изнасяше от къщата на Чикилдееви самовара, а подире му вървеше бабата и пискливо, напъвайки се колкото може, викаше:

– Не го давам! Няма да ти го дам, проклетнико!

Той вървеше бързо, с широки крачки, а тя тичаше след него запътяна, немощна, гърбава, люта; забрадката ѝ се беше смъкнала на раменете, белите, със зеленикав оттенък коси се развяваха на вятъра. Изведнъж се спря и като същинска бунтовничка почна да се бие с юмруци в гърдите и да крещи още по-високо, провлечено, сякаш ридаше:

– Християни, православни! Майчице, за резил ни направиха! Изядоха ни бре, хора! Олеле, застъпете се, гълъбчета!

– Бабо – строго каза кметът, – събирай си ума в главата, бабо!

Без самовара обстановката у Чикилдееви стана съвсем тягостна. Имаше нещо унизително в това, нещо оскърбително, като че ли изведнъж бяха отнели честта на къщата. По-добре кметът да беше взел и отнесъл масата, всичките пейки, всичките гърнета – плъ нямаше да се изпразни къщата. Бабата викаше, Маря плачеше и като я гледаха, момиченцата, и те плачеха. Старецът се чувстваше виновен, седеше умърлушено в ъгъла и мълчеше. Мълчеше и Николай. Бабата го обичаше, жалеше го, но сега забрави жалостта си, изведнъж се нахвърли върху му с ругатни и упреци и размаха юмруци под носа му. Навикваше го, че той е виновен за всичко; така де, защо е прашал толкова малко, щом се хвалеше в

писмата си, че печели в „Славянския базар“ по петдесет рубли на месец? Защо е дошъл тука, че отгоре и със семейството? Ами ако умре, с какви пари ще го погребат?... А Николай, Олга и Саша – просто да ти е жал да ги погледнеш.

Старецът изпъшка високо, взе си шапката и тръгна за кмета. Вече мръкваше. Антип Седелников запойваше нещо край печката, пуфтеше; беше задимено. Децата му, слаби, мръсни, също като Чикилдеевите, лезеха по пода; жена му, грозна, луничава, с голям корем, мотаеше коприна. Това беше едно нещастно, бедняшко семейство и само един Антип дето изглеждаше напет и хубав. На пейката бяха наредени пет самовара. Старецът се прекръсти пред портрета на Батенберг и каза:

– Смили се, Антип, върни самовара! Христа ради!

– Донеси три рубли и ще си го получиш.

– Пряко сили ми е!

Антип пуфтеше, огънят съскаше и прашеше, играеше по самоварите. Старецът помачка шапката си, позамисли се и пак каза:

– Върни го!

Мургавият кмет изглеждаше вече съвсем черен и приличаше на магьосник: той се обърна към Осип и сурово и бързо изрече:

– От земския началник е зависещо всичко. Можеш да заявиш повод за своето недоволство пред административното заседание на двадесет и шесто число, устно или писмено.

Осип нищо не разбра, но се задоволи с това и си тръгна за вкъщи.

След десетина дни приставът пак пристигна, повъртя се около час и си замина. В тия дни времето се задържа ветровито, студено; реката отдавна беше замръзнала, а сняг все още не падаше и хората просто се измъчваха с пътищата. Една неделя навечер няколко души съседи се отбиха на приказки у Осипови. Разговаряха си на тъмно, тъй като да се работи, беше грехота и газеничето не гореше. Новините бяха доста неприятни. В две-три къщи например били иззели срещу недоборите кокошки и ги пратили в околийското управление, а там измрели, тъй като никой не ги хранил; били взели овце и докато ги карали вързани и ги претоварвали във всяко село на различни коли, една умряла. И сега решаваха въпроса: кой е кривият?

– Земството! – казваше Осип. – Че кой друг!

– То се знае, земството.

Земството го обвиняваха за всичко – и за недоборите, и за оскъдницата, и за слабата реколта, макар че нито един не знаеше какво е това земство. Тъй беше тръгнало, откакто богатите селяци, които имаха

работилници, бакалници и ханове, бяха постоянни малко като земски съветници, останали бяха недоволни и после в работилниците си и кръчмите си бяха почнали да ругаят земството.

Поговориха си за туй, че Господ не дава сняг: трябва да се карат дърва, а по буците не е нито да караш, нито да ходиш. Навремето, преди петнадесет-двадесет години, че и по-напред, в Жуково се водеха къде по-интересни разговори. Тогава всичките старци имаха вид, като че криеха по някоя тайна, че знаеха и чакаха нещо; говореха си за грамотата със златния печат, за поделбите на земята, за нови земи, за зарити съкровища, намекваха за нещо си; сега жуковци си нямаха вече никакви тайни, целият им живот беше като на длан, ясен като бял ден и можеха да си разговарят само за немотията и прехраната, за това, че няма сняг...

Помълчаха. И пак се сетиха за кокошките и овцете и почнаха да решават кой е виновникът.

– Земството! – рече унило Осип. – Че кой друг.

Глава 8

Енорийската черква беше на шест версти, в Косогорово, и там ходеха само в случай на нужда, когато трябваше да се кръщава, за венчавка или опело; да се молят, ходеха отвъд реката. По празниците в хубаво време момите се пременяха и вкупом отиваха на литургия и когато вървяха през ливадите със своите червени, жълти и зелени рокли, гледката беше много приятна; при лошо време всички си седяха вкъщи. Причестяваха се в енорийската черква. От тия, които не ходеха да се причестяват след великите пости, на Великден, като обикаляше по къщите с кръста, попът вземаше по петнадесет копейки.

Старецът не вярваше в Бога, защото почти никога не мислеше за него; признаваше свръхестественото, но смяташе, че то се отнася само за жените, и когато говореха пред него за религията или за някакво чудо и го питаха нещо, той започваше да се чеше и неохотно отговаряше:

– Че кой знае я!

Бабата вярваше, но някак смътно; всичко се беше смесило в главата ѝ и тъкмо започваше да мисли за греховете, за смъртта, за спасението на душата, нуждата и грижите пресичаха пътя на мисълта ѝ и тя начаса забравяше за какво си бе мислила. Молитви не помнеше и обикновено вечер, на лягане, заставаше пред иконите и шепнеше:

– Казанска Света Богородице, Смоленска Света Богородице, Света Богородице триръчице...

Маря и Фьокла се молеха, говееха всяка година, но нищо не разбираха. Не учеха децата си да се молят, нищо не им говореха за Бога, не им внушаваха никакви правила и само им забраняваха да ядат блажно през постите. В другите къщи беше почти същото; малцина вярваха, малцина разбираха. Същевременно всички обичаха Светото писание, обичаха го нежно, благоговейно, но нямаше книги, нямаше кой да чете и да обяснява и за това, че Олга им четеше понякога евангелието, хората я уважаваха и се обръщаха към нея и Саша на „ви“.

Олга често ходеше на храмови празници и на молебени в съседните села и в околийския град, където имаше два манастира и двадесет и седем черкви. Тя беше разсеяна и докато беше на поклонението, напълно забравяше семейството си и чак когато се върнеше вкъщи, изведнъж правеше радостното откритие, че си има мъж и дъщеря, и тогава усмихнатата и сияеща казваше:

– Безкрайна е божията милост!

Това, което ставаше в селото, й се струваше отвратително и я измъчваше. На Илинден пиеха, на Голяма Богородица пиеха, на Кръстовден пиеха. На Малка Богородица се падаше храмовият празник на Жуково и по този случай пиеха цели три дни; пропилиха петдесет рубли общински пари и след това от всяка къща събираха още пари за водка. На първия ден Чикилдееви заклаха овен и го ядоха и сутринта, и на обяд, и на вечеря, всеки път се натъпкваха, а децата и през нощта ставаха да ядат. През всичките тия три дни Киряк беше страшно пиян, пропи всичко, дори шапката си и ботушите, и тъй би Маря, че я свестяваха с вода. А после на всички им беше срамно и противно.

Впрочем и в Жуково, в тази Холуевка, веднъж стана истинско религиозно тържество. Беше през август, когато по цялата околия разнасяха от село на село Животворната. В тоя ден, когато я очакваха в Жуково, времето беше тихо и облачно. Момите с пъстри гиздави премени се запътиха да посрещнат иконата още от сутринта и я донесоха чак вечерта с хоругви, с черковни песни, а в това време отвъд реката камбаните биеха. Грамадна тълпа свои и чужди задръстиха улицата; шум, прах, блъсканица... И старецът, и бабата, и Киряк – всички протягаха ръце към иконата, жадно се взираха в нея и говореха през плач:

– Закрилнице, майчице! Закрилнице!

Като че ли изведнъж разбраха, че между небето и земята не е празно, че богатите и силните още не са заграбили всичко, че още има някаква закрила от обидите, от робската неволя, от тежката непосилна нужда, от страшната водка.

– Закрилнице, майчице! – ридаше Маря. – Майчице!

Но отслужиха молебена, отнесоха иконата и всичко си тръгна постарому и в кръчмата пак се раздадоха грубите пиянски гласове.

От смъртта се страхуваха само богатите селяци, които колкото повече разбогатяваха, толкова по-малко вярваха в Бога и в спасението на душата и палеха свещи, и служеха молебени само от страх пред края си на земята, така, за всеки случай. Които бяха пль сиромаси, не се страхуваха от смъртта. На стареца и на бабата им казваха право в очите, че са се застояли на този свят, че вече им е време да мрат, и те нищо. Не се стесняваха в присъствието на Николай да казват на Фьокла, че когато Николай умре, нейният мъж, Денис, ще получи привилегия – ще го освободят от войниклъка. А Маря не само че не се боеше от смъртта, но дори съжаляваше, че тя толкова се бави, и когато децата й умираха, се радваше.

От смъртта не се страхуваха, но затова пък се отнасяха към всички болести с преувеличен страх. Стигаше една дреболия – стомашно разстройство, лека простуда, и бабата вече лягаше на печката, завиваше се презглава и започваше да стене високо и непрестанно: „Умира-а-ам!“ Старецът бързаше за свещеника и причестяваха и миропомазваха бабата. Постоянно говореха за простуда, за глисти, за буците, които се движат в стомаха и отиват към сърцето. Най-много от всичко се страхуваха от простуда и затова дори лете се обличаха дебело и се топлеха на печката. Бабата обичаше да се лекува и често ходеше в болницата, където казваше, че е на петдесет и осем, а не на седемдесет години; смяташе, че ако докторът научи истинската ѝ възраст, няма да я цери и ще ѝ каже, че ѝ е време да умира, а не да се лекува. Отиваше в болницата обикновено рано сутрин, като вземаше със себе си две-три момиченца, и се връщаше вечер гладна и ядосана – с капки за себе си и с мехлеми за децата. Веднъж заведе и Николай, който после около две седмици вземаше капки и казваше, че му станало по-добре.

Бабата знаеше всички доктори, фелдшери и знахари на тридесет версти наоколо и нито един не ѝ харесваше. На Малка Богородица, когато попът обикаляше по къщите с кръста, клисарят ѝ каза, че в града близо до затвора живеело едно старче, бивш военен фелдшер, който лекувал много хубаво, и я посъветва да се обърне към него. Бабата го послуша. Щом падна първият сняг, тя отиде в града и докара със себе си старчето – някакъв покръстен друговедец с брада, дълга дреха и лице, покрито със сини жилчици. Тъкмо по това време вкъщи имаха майстори; стар шивач със страшни очила кроеше от разни дрипи жилетка, а две млади момчета правеха валенки; Киряк, когото бяха уволнили заради пианството му и сега живееше вкъщи, седеше край шивача и кърпеше един хамут. В къщата беше тясно, задушно, смърдеше. Друговедецът прегледа Николай и каза, че трябва да му се сложат вендузи.

Той редеше вендузите, а шивачът, Киряк и момиченцата стояха отстрани, гледаха и като да виждаха как болестта напуска Николай. И Николай гледаше как впитите в гърдите му вендузи малко по малко се пълнят с морава кръв, чувстваше, че от него като че ли наистина излиза нещо, и се усмихваше от удоволствие.

– То не е лошо – казваше шивачът. – Дай Боже да му помогне.

Друговедецът постави дванадесет вендузи, после още дванадесет, изпи няколко чаши чай и си замина. Николай взе да трепери; лицето му се източи и както казваха жените, стана на юмрук; пръстите му посиняха. Той се зави и с одеялото, и с кожуха, но му ставаше все по-студено.

Надвечер вече не можеше да си намери място; помоли да го сложат на пода, помоли шивача да не пуши, после се умълча под кожуха и призо-ри умря.

Глава 9

О, каква сурова, каква дълга зима!

Житото им свърши още по Коледа и почнаха да купуват брашно. Киряк, който живееше вече вкъщи, вечер вдигаше скандали и хвърляше всички в ужас, а сутрин се мъчеше от главоболие и срам и беше просто за окайване. От обора дене и ноще се раздаваше мученето на гладната крава и късаше душата на бабата и на Маря. И сякаш нарочно студът ставаше все по-лют, натрупаха се дебелите преспи: зимата се затегна; на Благовещение се изви същинска зимна вихрушка, а на Великден падна сняг.

Но, така или иначе, зимата беше свършила. В началото на април се заредиха топли дни и студени нощи, зимата отстъпваше, но най-последен един топъл ден надделя – рукнаха ручеи, запяха птици. Реката придойде и заля цялата ливада, хрусталака; цялото пространство между Жуково и откъдния бряг се превърна в грамаден залив, по който ту тук, ту там се вдигаха ята диви патици. Пролетният залез, огнен, с пищни облаци, всяка вечер носеше нещо ново, необикновено, неправдоподобно, тъкмо това, на което после, когато гледаш на някоя картина същите тези цветове и същите тия облаци, не вярваш.

Бързо-бързо прелитаха жерави и надаваха тъжни писъци, сякаш зовяха. Олга с часове стоеше на края на урвата, гледаше разлива, слънцето, блесналата, сякаш подмладила се черква и сълзите ѝ течаха, дъхът ѝ спираше от страстното желание да се махне някъде, дето ѝ видят очите, та макар и накрай света. А вече беше решено, че тя отново ще иде в Москва, за прислужница, и с нея ще тръгне и Киряк да се наеме за портierer или някъде другаде. Ох, по-скоро да тръгнеха!

Щом пътищата поизпърхнаха и времето се стопли, те поеха. С торбите на гърба, и двете с цървули, Олга и Саша тръгнаха още на зазоряване; излезе да ги изпрати и Маря. Киряк беше болен, остана вкъщи още за една седмица. Олга за последен път се обърна към черквата да се помоли; помисли за мъжа си, но не заплака, само лицето ѝ се сгърчи и стана грозно като на бабичка. През зимата беше отслабнала, погрозняла, малко побеляла и вместо предишната миловидност и приятна усмивка на лицето ѝ се беше появил покорният, печален израз на преживяна мъка и в погледа ѝ имаше вече нещо тъпо и неподвижно, сякаш беше оглушала. Мъчно ѝ беше, че се разделя със селото и със селяните. Спомняше

си как носеха Николай и пред всяка къща поръчваха панихида и как всички плачеха и съчувстваха на мъката ѝ. През това лято и тази зима имаше часове и дни, когато изглеждаше, че тия хора живеят по-лошо и от добитъка, животът с тях беше страшен; те са груби, нечестни, мръсни, пияни, живеят в раздори и постоянно се карат помежду си, защото не се уважават, подозират се и се боят един от друг. Кой държи кръчма и впиянчва народа? Селякът. Кой пилее и пропива общинските, училищните, черковните пари? Селякът. Кой ще открадне от съседа си, ще запали, ще лъжесвидетелства за една бутилка водка? Кой се обявява пръв срещу селяните в земските и другите събрания? Селякът. Да, животът с тях беше страшен, но те все пак са хора, те страдат и плачат като хора и в живота им няма нищо, на което да не може да се намери оправдание. Тежък труд, от който нощем боли цялото тяло, люти зими, оскъдни реколти, теснотия, а помощ отникъде и отникъде не може да се очаква. Които са по-богати и по-силни от тях, не могат да им помогнат, тъй като самите те са груби, нечестни, пияници и самите те псуват по същия отвратителен начин; и най-дребният чиновник или служител се отнася със селяците като с просяци и дори на кметовете и на епитропите говори на „ти“ и мисли, че има право на това. Та и възможно ли е да се очаква някаква помощ или добър пример от хора користолюбиви, алчни, развратни, лениви, които се отбиват на село само за да оскърбят, да обертат, да сплашат? Олга си спомни какви жалки и унижени изглеждаха дядото и бабата, когато зимата отведоха Киряк да го бият с пръчки... И сега ѝ беше жал за всичките тези хора, мъка ѝ беше и както си вървеше, все се обръщаше да погледне къщите.

Като ги изпрати на две-три версти. Маря се сбогува, а после коленичи и занарежда, привеждайки чело до земята.

– Пак сам-самичка си останах, ох, горкана аз, ох, горка-горкана...

И дълго нарежда тя така, и дълго още Олга и Саша я виждаха коленичила на пътя, обхванала глава с ръцете си, да се кланя някому встрани, а над нея летяха врани.

Слънцето се вдигна високо, стана горещо. Жуково остана далеч назад. Пътят им спореше, Олга и Саша скоро забравиха и за село, и за Маря, беше им весело и всичко ги забавляваше. Ту някоя могила, ту редица телеграфни стълбове, които един подир друг вървят нанякъде и изчезват зад хоризонта, а жиците тайнствено бучат, ту в далечината се вижда някое потънало в зеленина селце, от него лъха на влага и коноп и, кой знае защо, ти се струва, че там живеят щастливи хора; ту нейде в полето самотно се белне конски скелет. Буйно се лее песента на чучулигите,

обаждат се пѣдпѣдъци, а дърдавецът се дере тѣй, сякаш някой наистина дърпа стара желязна скоба.

До пладне Олга и Саша стигнаха в едно голямо село. Тук, на широката улица, срещнаха старчето, готвача на генерал Жуков. Беше му горещо и потното му плешиво теме лъщеше на слънцето. Те с Олга не се познаха, после и двамата изведнѣж се обърнаха, познаха се и без да продумат дума, тръгнаха всеки по своя път. Като спряха около една къща, която изглеждаше по-нова и по-богата, Олга се поклони пред отворените прозорци и каза високо, с тънък провлечен глас:

– Благочестиви християни, подарете за Бога, колкото обичате, да даде Господ на родителите ви вечен покой в царството небесно.

– Благочестиви християни – поде Саша, – подарете за Бога, колкото обичате, да даде Господ...

1897

КРАЙ

© Венцел Райчев, превод от руски

Антон Павлович Чехов
Мужики, 1897

Сканиране, разпознаване и редакция: NomaD, 2009

Издание: Антон Павлович Чехов. Дамата с кученцето (сборник). Издателство „Труд“

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/11143>]